Зіставний аналіз фреймових структур концептів британських та українських діалогічних жанрів усного природного формату спілкування

Олексій Борисов

Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченко, Україна
кафедра германської філології, кандидат філологічних наук, доцент

Анотація. Стаття присвячена зіставному дослідженню лінгвокогнітивних особливостей британських та українських мовленнєвих жанрів усного природного формату діалогічної взаємодії. До жанрів цього формату відносяться розмова, бесіда, суперечка та сварка. Жанри виділяються не тільки за прототиповим вербальним оформленням, але й різною інтенціональністю та оцінністю, що встановлюється на рівні лексикографічних джерел та дискурсивного матеріалу. Відмінності та подібності між ними пояснюються на основі фреймового моделювання їхніх етнічних структур.

Ключові слова: діалогічний жанр; розмова; бесіда; суперечка; сварка; фрейм.

LCC Subject Category: PE1001-1693, PG3801-3987 **DOI: 10.22178/pos.19-4**

Вступ

Діалогічна комунікація як об'єкт зіставних досліджень є комплексним, багатомірним поняттям, осягнення сутності якого, а, отже, його всебічна та детальна параметризація, є можливою лише під час об'єднання позицій когнітивістики та дискурсології. Комунікативно-когнітивний підхід, який охоплює системні, структурні та прагматичні факти, дозволяє зробити належний зіставний аналіз мовних і мовленнєвих даних, через що стає можливим виявлення чисельних явищ, що залишалися поза увагою лінгвістів під час вивчення рідної мови.

Вивчаючи номінативні та комунікативні засоби, ми можемо судити про параметри дискретизації концептуального простору, фрагментом якого є структура знання про діалог. Різні мовленнєві жанри з'являються внаслідок того, що універсальна та загальна концептуальна структура діалогу, яка зазнає первинного етнічного варіювання на рівні прототипових діалогічних структур, починає специфікуватися, заповнюючись конкретним мовним та мовленнєвим матеріалом під час актуалізації деяких комунікативних умов у межах різних лінгвокультур, тобто вже на рівні МЖ. Тому на основі реконструкції концептуального рівня можливо судити про його вербальний рівень, тобто виявляти та пояснювати ізоморфні й аломорфні риси його етнічної жанрової реалізації.

Метою роботи є зіставне дослідження лінгвокогнітивних особливостей британських та українських мовленнєвих жанрів усного природного формату діалогічної взаємодії, які відповідно виступають її *об'єктом*. *Природні діалоги* (діалогічні або мовленнєві жанри), первинні за своєю соціальною еволюцією, виокремлюються на основі функціонального призначення окремого виду, який реалізується в будь-якій соціальній ситуації взаємодії та визначається здатністю людини вести його поза попереднім спеціальним навчанням. Тож, *розмова*, *бесіда*, *суперечка*, *сварка* виформовують усний природний формат діалогічної взаємодії.

Для концептуального моделювання структур діалогічних жанрів (як логічного продовження *семантичного аналізу*) у роботі застосовується *фреймовий аналіз*, який дозволить реконструювати структури діалогічних взаємодій [4]. Фрейми відбивають світ у спрощеному вигляді, будучи зліпками з фізичної та соціокультурної дійсності, дозволяючи комуніканту більш-менш адекватно інтерпретувати поведінку інших людей та планувати власні дії [8, с. 250]. Фрейм має пропозиційну організацію. Пропозиція є особливою формою репрезентації знання, базовою когнітивною одиницею зберігання інформації, яка відіграє головну роль у породженні та інтерпретації мовленнєвої діяльності особи [8, с. 8]. Крім того, у фреймі виокремлюються вершинні

вузли (слоти) з фіксованою інформацією про ситуацію та вузли нижчих рівнів, які, по мірі накопичення інформації, заповнюються даними, що у процесі структурації формують свого роду субфрейми [9, с. 355]. У статті використана типологія фреймів, запропонована С. А. Жаботинською, яка складається з предметноцентричного, акціонального, таксономічного (ідентифікаційного), посесивного та компаративного пакетів знання [4].

У лінгвістиці вже є наявними дослідження, присвячені таким жанровим різновидам ДД, як розмова [3], бесіда [6], суперечка [2], сварка [5], однак, комплексне зіставне їх порівняння у лінгвокогнітивному аспекті є відсутнім, чим і зумовлена актуальність та новизна запропонованої роботи.

Результати дослідження

Аналіз етнічного лексикографічного матеріалу продемонстрував, що МЖ усного природного формату спілкування відрізняються специфічною інтенціональністю та характеризується прототиповою акціонально-посесивною структурою з деякою етнічною варіативністю слотів та їхнього наповнення. Так, ізоморфно за критерієм інтенціональності в етнічних картинах світу концептуалізуються ***розмова***, в якій відбувається *словесний обмін думками, відомостями* (пор., *conversation – a talk, especially an informal one, between two or more people, in which news and ideas are exchanged* [10] та *розмова – словесний обмін думками, відомостями і т. ін. між ким-небудь* [1]) та ***бесіда***, яка передбачає *вирішення певного питання чи проблеми* (пор., *talk – conversation or discussion between two people, especially an informal one and relatively serious one, often about a particular subject* [7; 10] та *бесіда – доповідь, повідомлення на якусь тему з наступним обміном думками; співбесіда* [1]). За даними словників, такі типи взаємодій не передбачають актуалізацію конфліктів (слот **ТАК: оцінка** (*негативно*) не є висвітленим). Аломорфно у концептах *CONVERSATION* та *TALK* міститься інформація про їх тип: якщо розмова, зазвичай, відбувається у неформальному ключі (**ТАК3**: спосіб (*in an friendly / relaxed way*)), то бесіда – як у неформальному, так і формальному (**ТАК3**: спосіб (*in an unofficial / serious way*)), що передбачає актуалізацію слоту **ТАК: оцінка** (*позитивно*).

На відміну від концептів *CONVERSATION/РОЗМОВА* та *TALK/БЕСІДА*, у фреймах *ARGUMENT*, *QUARREL* та *СВАРКА* (***argument*** *– an exchange of diverging or opposite views, typically a* *<u>heated or angry</u>* *one* [10], ***quarrel*** (*an* *<u>angry</u>* *argument or disagreement* [10]) та ***сварка*** (*<u>гостра</u>* *суперечка, що супроводиться взаємними* *<u>докорами, образами</u>* [1]), ізоморфно висвітлюється слот **ТАК**: оцінка (*негативно*), який взаємодіючи зі слотом **ДЕЩО5**: результат (*гіркота, біль*), актуалізує нова семантична роль ДЕХТО1 / ДЕХТО2: **експіріенцер**, адже під час контакту учасники відчувають негативні емоції. Інша головна відмінність полягає в *інтенціональності* МЖ: учасники намагаються відстояти власні погляди, що фіксується пропозицією ДЕЩО: вміст (*view/думка*) є **ТАКИЙ1** (*diverging/opposite / свій/правильний*»), що аломорфно приймає вигляд *змагання* в українській суперечці (див. ***суперечка*** *– словесне змагання між двома або кількома особами, при якому* *<u>кожна із сторін обстоює свою думку, правоту</u>* [1]) та сварці: [ДЕХТО1/ДЕХТО2: агенс/експіріенцер [*діє на* ТАК1 (*вербально*)] *впливає на* ДЕХТО2/ДЕХТО1: пацієнс/ експіріенцер ((*з метою*) *є/стає/оцінюється* як ТАКИЙ3: *найкращий*)].

В процесі аналізу матеріалу відбулося розширення та збагачення, окреслених семантикою номінацій концептів, фреймових моделей МЖ:

1) слот **ТАК1** фреймів усіх етнічних МЖ, який містить інформацію про *вербальну* дію інтерактантів, збагачується інформацією про *невербаліку* їхньої поведінки, відсутньою у словниках. Слот заповнюється інформацією *просодико-фонаційного*, *такесичного*, *кінесичного* характеру, а разом зі слотом ТУТ відбиває *проксемічні* особливості побутової та інституційної взаємодії;

2) в усіх фреймах актуалізується або наповнюється конкретною інформацією слот **СТІЛЬКИ** пропозиції [ДЕХТО1/ДЕХТО2: агенс/пацієнс є СТІЛЬКИ1];

3) інформація щодо різного темпу протікання діалогів МЖ заповнює слот **ТАК3** (*швидко/повільно*): прототипово швидко розгортається *сварка*, *розмова* та *суперечка* характеризуються швидким, середнім або повільним темпом, бесіда, зазвичай, відбувається повільно;

4) імпліковані слоти **ДЕХТО1** / **ДЕХТО2**: агенс / пацієнс / бенефіціант фрейму *БЕСІДА* заповнюється інформацією про конкретних учасників діалогу;

5) слот **ТАК**: оцінка (*негативно*) висвітлюється й у фреймі українського концепту *СУПЕРЕЧКА*;

6) усі концепти отримують новий слот **ДЕЩО**: засіб/знаряддя (*предмет*), який фіксує інформацію про предмет або артефакт влади, що використовується учасниками комунікації для здійснення впливу: [ДЕХТО1/ДЕХТО2: агенс [*діє* ТАК1: *невербально*] *впливає на* ДЕХТО2/ДЕХТО1: пацієнс [*за посередництва* ДЕЩО1: засіб/знаряддя (*предмет*)] *з результатом* ДЕЩО2: *результат /властність* (*знання/емоція/дія*)];

7) у концептах *QUARREL* та *СВАРКА*, на відміну від інших концептів, предмет може бути ціллю дії комунікантів: [ДЕХТО1/ДЕХТО2: агенс *діє* ТАК1 (*невербально*) / ТАК2 (*агресивно*) *на* **ДЕЩО1**: об'єкт (*предмет*) [*стає* ТАКИЙ] *з метою* ДЕХТО2/ДЕХТО1: пацієнс/експірієнцер *відчуває* ДЕЩО2: результат (*гіркота, біль*)].

На основі вищезазначеного стає можливим побудувати загальний фрейм **усного природного формату спілкування**: [[ТУТ (ТАМ) / ЗАРАЗ (ТОДІ)] СТІЛЬКИ ТАКИЙ **ДЕХТО1/ДЕХТО2**: агенс/власник/експірієнцер (*особа*) [[*має/відчуває* [ДЕЩО: *мета/властність* (*емоція*)]] ***діє* ТАК1** (*вербально/невербально*) [*за допомогою* [ТАКИЙ ДЕЩО: інструмент / контейнер (*форма*) *має* СТІЛЬКИ ДЕЩО: вміст (*ідея*)]/ ТАК2 (*інтелектуально*) *на* [СТІЛЬКИ ТАКИЙ ДЕЩО: об'єкт (*питання/проблема*)] / ТАК3 (*агресивно*) *на* ДЕЩО1: об'єкт (*предмет*) [*за посередництва* ДЕЩО: *інструмент*]] ***впливає*** *на* СТІЛЬКИ ТАКИЙ **ДЕХТО2/ДЕХТО1**: пацієнс/бенефіціант/експірієнцер (*особа*) [*з результатом має/відчуває/робить* ДЕЩО: *результат/властність* (*знання/емоція/дія*)] [ТАК: *оцінка*]].

Висновки

Тож, зіставне лінгвокогнітивне дослідження дозволило встановити ізоморфні та аломорфні риси аналізованих діалогічних жанрів формату через виявлення структурних та смислових елементів їхніх концептуальних моделей. Узагальнення матеріалу надало можливості побудовати загальну прототипову фреймову модель діалогу усного природного формату спілкування, функціонуючу у британській та українській етнічній свідомості.

Список інформаційних джерел

1. Академічний словник сучасної української мови. URL: http://sum.in.ua/s/interv.ju (дата звернення 10.01.2017).
2. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты. Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. 288 с.
3. Девкин В. Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. Москва : Высш. школа, 1981. 160 с.
4. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 848. С. 3–9.
5. Седов К. Ф. Внутрижанровые стратегии речевого поведения: «ссора», «комплимент», «колкость». *Жанр речи*. Саратов : Колледж, 1997. С. 188–195.
6. Якубинский Л. П. Язык и его функционирование. Избранные работы. Москва : Наука, 1986. 205 с.
7. Cambridge Dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary (дата звернення 10.01.2017).
8. Fillmore J. Ch. Form and Meaning in Language: Papers on Semantic Roles. Stanford : CSLI Publications, 2003. 311 p.
9. Minsky M. Frame-system Theory. *Thinking: Readings in Cognitive Science* / ed. by P. N.Johnson-Laird and P. C. Wason. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. P. 355–376.
10. Oxford Dictionaries. URL: http://www.oxforddictionaries.com (дата звернення 10.01.2017).

Стаття отримана 06.02.2017, прийнята 18.02.2017, оприлюднена online 21.02.2017

www.pathofscience.org
ISSN 2413-9009

Contrastive Analysis of the Concept Frame Structures of the British and Ukrainian Dialogical Genres of the Oral Natural Communication Format

Olexiy Borysov

Chernigiv Taras Shevchenko National Teacher's Training University, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the contrastive research of linguocognitive peculiarities of the British and Ukrainian speech genres of the oral natural dialogical interaction format. The format consists of such genres as conversation, talk, argument and quarrel. The latter are distinguished not only by their typical verbal form but also by intentionality and axiological value established on the level of lexicographical sources and discourse material. The isomorphic and allomorphic features between them are established and explained on the basis of modeling their ethnic structures.

Keywords: dialogical genre; conversation; talk; argument; quarrel; frame.

LCC Subject Category: PE1001-1693, PG3801-3987 **DOI: 10.22178/pos.19-4**

References

1. Akademichnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2017). Interviu [Interviw]. Retrieved January 10, 2017, from http://sum.in.ua/s/interv.ju (in Ukrainian).
2. Grigor'eva, V. S. (2007). *Diskurs kak jelement kommunikativnogo processa: pragmalingvisticheskij i kognitivnyj aspekty* [Discourse as an element of the communication process: pragmalingvisticheskij and cognitive aspects]. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. tehn. un-ta (in Russian).
3. Devkin, V. D. (1981). *Dialog. Nemeckaja razgovornaja rech' v sopostavlenii s russkoj* [German Speaking in comparison to Russian]. Moscow: Vyssh. shkola (in Russian).
4. Zhabotinskaja, S. A. (2009). *Modeli reprezentacii znanij v kontekste razlichnyh shkol kognitivnoj lingvistiki: integrativnyj podhod* [Models of representation of knowledge in the context of the various schools of cognitive linguistics: an integrative approach]. *Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu*, *848*, 3–9 (in Russian).
5. Sedov, K. F. (1997). *Vnutrizhanrovye strategii rechevogo povedenija: "ssora", "kompliment", "kolkost'"* [Strategy genre of verbal behavior: "quarrel", "compliment", "taunt"]. In *Zhanr rechi* (pp. 188–195). Saratov: Kolledzh (in Russian).
6. Jakubinskij, L. P. (1986). *Jazyk i ego funkcionirovanie. Izbrannye raboty* [Language and its functioning. Selected works]. Moscow: Nauka (in Russian).
7. Cambridge Dictionary (2017). Missing. Retrieved January 10, 2017, from http://dictionary.cambridge.org/dictionary
8. Fillmore, J. Ch. (2003). *Form and Meaning in Language: Papers on Semantic Roles*. Stanford: CSLI Publications.
9. Minsky, M. (1983). Frame-system Theory. In P. N.Johnson-Laird, P. C. Wason (Eds.), *Thinking: Readings in Cognitive Science* (pp. 355–376). Cambridge : Cambridge University Press.
10. Oxford Dictionaries (2017). Retrieved January 10, 2017, from http://www.oxforddictionaries.com

Received 2017-02-06, Accepted 2017-02-18, Published online 2017-02-21